

Ткаченко І. В., кандидат історических наук, доцент кафедри культурології, Інститут філософського образования и науки Національного педагогического университета ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), vladimir1303@yandex.ru

К вопросу реализации национальных основ развития культуры, образования и науки в Украине в период 1917–1918 годов

В контексте історических фактів проведено аналіз питань, пов'язаних з розвитком культури, науки і образования в Україні в період 1917–1918 років. На основі проведеного аналізу зроблено висновки про позитивні і негативні аспекти реалізації національної політики в сферах культури, науки і образования в той історический період.

Ключевые слова: історія культури, образование, наука, національні основи розвитку.

* * *

УДК 94(477.43).084

Олійник М. П.

кандидат історических наук, доцент, докторант кафедри історії України, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка (Україна, Кам'янець-Подільський), mpoliynyuk@ukr.net

Повстанський рух на Поділлі в 1921–1922 рр.

На основі багатоджерельної бази та здобутків історіографії проаналізовано причини, соціальну базу, форми та методи повстанського руху проти радянської влади на Поділлі в 1921–1922 роках. Дослідження ґрунтуються на принципах історизму, об'єктивності, апартійності, системності. Завдання статті зумовили використання загальнонаукових та спеціальних історических методів: контент-аналізу, аналізу і синтезу, системного, проблемно-хронологічного, історико-статистичного, хронологічного, що дозволило сформувати репрезентативну джерельну базу, з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки поміж діями органів радянської влади та розмахом повстанської боротьби, її вплив на настрої селянства та реалізацію різноманітних кампаній більшовицької влади. Загалом, як показало проведене дослідження, радянській владі шляхом тотального терору та концентрації на Поділлі п'яти піхотних і кавалерійських дивізій, бронепоезда, значної кількості підрозділів ДПУ та міліції вдалося у вересні 1922 року витіснити великі повстанські загони за кордон і придушити опір маліш. Проаналізовано заходи, які влада застосовувала проти повстанців і причини поразки повстанського руху.

Ключові слова: повстанці, відповідачі, чекісти, репресії.

Проблеми антирадянського повстанського руху ("бандитського" за радянською термінологією) на початку 20-х років минулого століття викликає значний інтерес у суспільстві. Свідченням цього є публікація спогадів повстанських ватажків Я. Гальчевського [1], Ю. Горліс-Горського [2], роману В. Шкляра [3]. Окремі сторони даної теми досліджено в наукових працях В. Василенка [4], К. Завальнюка [5], Р. Коваля [6], Д. Красносілецького та І. Рибачка [7] В. Савченка [8], Я. Сторожука [9] та інших.

Метою даної статті є, спираючись на досягнення історіографії та архівні матеріали, проаналізувати причини, соціальну базу, форми та методи повстанського руху проти радянської влади на Поділлі в 1921–1922 роках. Вибір теми дослідження зумовлений як тим, що "найактивніші на Правобережжі банди діяли на Поділлі" [10, арк. 52], так і тим, що Подільська губернія була прикордонною. З одного боку, це створювало кращі умови для зв'язку повстанців із Головним Отаманом С. Петлюрою, а з іншого, утруднювало боротьбу, оскільки в прикордонні базувалася значна кількість підрозділів Червоної армії, Державного політичного управління (ДПУ), міліції та прикордонників [11, с. 15, 26, 29]. Ще однією особливістю Поділля, яка безпосередньо впливала на масштаб повстанського руху, було те, що тут під час столипінської аграрної реформи було створено значну кількість заможних одноосібних приватних хутірських і висилкових господарств.

Їх власники в 1918–1920 рр. підтримували армії УНР і П. Скоропадського, а згодом були соціальною опорою повстанського руху [11, с. 33–58].

Радянська влада, яка була встановлена на Поділлі в листопаді 1920 р., швидко розчарувала населення, яке чекало "благ земних" від большевиків" [1, с. 18–19]. В краї відразу розпочався збір продрозкладки. Вона проходила зі "значним нажимом на куркуля і розшаруванням села". Крім того, "проводилися безпідставні арешти та обшуки, забиралося майно на селян та мешканців міста, не видаючи копій протоколу з перерахуванням забраних речей; всі установи, кожна окремо, мобілізували селян на гужовинність, облік не вівся, плата не здійснювалася" [12, арк. 126]. В цих умовах будь-який конфлікт міг призвести до збройного протистояння. Так, коли в одного з мешканців с. Бабчинці Ямпільського повіту "вилучили самогонку та куб для неї" [12, арк. 126], тут 3 лютого 1921 р. вибухнуло селянське повстання. Воно швидко охопило Ямпільський і Могилівський повіти, а загальна кількість повстанців, за даними "Зведення № 55 від 8 квітня 1921 р. інформаційного підрозділу ЦК КП(б)У", досягла п'ятнадцяти тисяч [13, арк. 102]. Зазначимо, що Костянтин Завальнюк і Сергій Борсуковський вказують: "штаб 12-ї дивізії червоних доповідав про 12 тис. повстанців у Ямпільському повіті та 5 тис. при 200 кавалеристах без сидел у Могилівському" [14, с. 63]. Всі джерела свідчать про добру організаційну роботу штабу повстанців, очолюваного колишнім царським прапорщиком Федором Лозаном, що дозволило відбити перший наступ червоних [13, арк. 103; 14, с. 64]. Характерно, що у своїй відозві Ф. Лозан наказав "відновити роботу всіх установ УНР" [13, арк. 104], а низкою наказів повстанці "запровадили вільний обіг усіх, крім радянських, грошей, свободу торгівлі, сформували свою адміністрацію" [14, с. 65]. Кинувши проти повсталі чотири полки, бригаду та загін міліціонерів, після дводенних боїв 10 лютого повстання придушили [13, арк. 104; 8, 14, с. 65]. Його осередки зайняли війська каральної експедиції. "Населення сіл зустріло війська білими прапорами, виразило повну покірність і обіцяло видати організаторів" [15, арк. 1]. Методи "умиротворення" повстанців і їхніх симпатиків розкриває "Інформаційне зведення секретно-інформаційного відділу Ради Народних Комісарів УСРР про боротьбу з бандитизмом" від 13 лютого 1921 р.: "В с. Шендерівка Ямпільського повіту каральним загоном затримано і розстріляно п'ять главарів бандитської організації. На мешканців району накладено контрибуцію 5.000.000.рублів" [15, арк. 3]. Загалом "каратели арештували до 500 чоловік" і спалили с. Оленівку Могилівського повіту [14, с. 65–66]. Крім грошей, контрибуція передбачала вилучення хліба, великої рогатої худоби, овець і свиней. Не гребували каратели й мародерством. Так, у "Бабчинцях у населення вилучили 500 штук білизни, 250 аршин полотна, 14 аршинів селянського сукна, 13 пар чобіт і 30 кожухів. Це все забрав собі 104 полк" [14, с. 66].

Після придушення даного повстання влада торжествувала. Це видно з інформаційних повідомлень: "після ліквідації повстання все спокійно; в районі Ладижина

* Тут і далі збережено стиль документів.